

Stadsplanten en bijen

Tekst en foto's Erik van der Hoeven

De belangstelling voor de natuur in de stad is sinds de jaren 90 van de vorige eeuw enorm toegenomen. Uit allerlei gegevens blijkt dat de biodiversiteit in de stad veel groter is dan men op het eerste gezicht zou verwachten. Voor het beleven van de natuur hoef je niet helemaal naar een natuurreservaat te gaan. In het jaar 2000 verscheen 'Stadsecologie' van Jelle Reumer en in 2004 'Stadsplanten' van Ton Denters. Beide boeken inspireerden biologen van allerlei pluimage om eens goed rond te kijken in de stad.

Bloemrijke berm in de stad

zijn: gewoon varkensgras, straatgras, liggende vetmuur, harig knopkruid, gewone vogelmuur en klein kruiskruid. Ook kom je in de stad veel planten uit verre, warmere streken tegen. In het urbaan district kun je voor de grootste groep planten een onderscheid maken tussen stadsafhankelijke en stadsminnende soorten. Stadsafhankelijke soorten kom je vrijwel alleen in de stad tegen. Enkele voorbeelden zijn: gehoornde klaverzuring, muurvarren, karmozijnbes en schijnpapaver. Stadsminnende soorten zijn voor de stad kenmerkende soorten, vaak warmteminnende soorten, die echter ook regelmatig voorkomen in andere floradistricten. Voorbeelden hiervan zijn: akkerklokje, bezemkruid, grote zandkool, moederkruid en stinkende gouwe.

Kenschets van het stedelijke milieu

In het ontstaan van het typische stedelijk leefklimaat speelt het stedelijk hitte-eilandeffect een belangrijke rol. Niet alleen houdt steen warmte vast, er zijn ook tal van stedelijke energiebronnen die warmte produceren (zoals verkeer en huishoudens). Deze warmte wordt bovendien vastgehouden door de stofkoepel die om en boven de stad hangt. Het verschil in temperatuur tussen het stadsklimaat en het klimaat in het buitengebied kan daardoor oplopen tot wel 6 graden Celsius.

Daarnaast is er in de stad een andere waterhuishouding, de wind waait anders, de bodems zijn verstoord en er zijn gebouwen die functioneren als namaakrotsen.

Met het oog op plantengroei maakt Denters een onderscheid tussen de stenen stad, de ruige stad en de groene stad. In de stenen stad overheersen steen, asfalt en beton. De ruige stad kan bestaan uit haven- en industrieterreinen, sloopplaatsen, braakliggende terreinen, spoorwegemplacementen, enz. De groene stad

Wat verstaan we onder een stadsplant?

Die vraag is moeilijker te beantwoorden dan je denkt. Het antwoord 'Gewoon een plant in de stad' ligt voor de hand. Noemen we een gekweekte roos in een stadsplantsoen dan een stadsplant? Of gaat het om planten die typisch zijn voor het stedelijk milieu en zichzelf daar kunnen handhaven?

De samenstellers van het boek 'Stadsplanten van Breda' gebruikten de volgende omschrijving voor stadsplanten: 'planten in de openbare ruimte van de bebouwde kom die niet met opzet zijn gezaaid of geplant'. Omdat bomen meestal met opzet zijn geplant blijven zij meestal buiten beschouwing als het over stadsplanten gaat.

In ons land worden floradistricten onderscheiden. Dat zijn gebieden met een duidelijk herkenbare samenstelling van plantensoorten. Sinds 1996 heeft het stedelijke gebied een eigen floradistrict: het urbaan district. Zo'n district kenmerkt zich door een samenstelling van plantensoorten die sterk gedomineerd wordt door menselijk ingrijpen. Veel planten voelen zich prima thuis in de stad. Typische stadsplanten zijn planten die tegen een stootje kunnen. Er wordt over gelopen en gereden en ze staan op plaatsen met veel uitlaatgassen, ze worden bestrooid met zout, bovengronds weggeborsteld, enz. Veel van deze soorten kom je over de hele wereld in steden tegen. Voorbeelden

Klein streepzaad bij NAC-stadion

wordt gevormd door stadstuinen, parken, stadswallen, geveltuinen, begraaftplaatsen, enz. Vanzelfsprekend kent iedere categorie een eigen flora.

Met de voortgaande verstedelijking is het 'volume' aan geschikt biotoop alleen maar toegenomen. Tegelijkertijd is het aanbod aan invasieve soorten groter dan ooit. Vanaf 1985 kan er gesproken worden van een botanische warmtegolf; in korte tijd heeft een nieuwe reeks 'warmtesoorten' – met name soorten uit het gebied rond de Middellandse Zee – onze steden veroverd en het einde hiervan is nog niet in zicht. De nieuwkomers profiteren van het warmer worden van het klimaat in het toch al relatief warme stedelijk gebied.

Insecten in de stad

Zonder insecten zijn er veel minder plantensoorten en zonder planten zijn er veel minder soorten insecten. Vruchten en zaden vormen weer voedsel voor vogels. Er zijn ook vogels, bijvoorbeeld de tijtjaf, die vooral insecten eten. Planten dienen daarnaast ook als waardplant voor vlinders. Zo dient de grote brandnetel als voedsel voor de rupsen van de dagpauwoog, kleine vos, atalanta, gehakelde aurelia en landkaartje.

In de stad kan voedselgebrek ontstaan voor de insectenfauna doordat mensen

hun tuin plaveien en voor de inrichting van openbare ruimtes gebruik gemaakt wordt van bestrating. Het stedelijk groen neemt dan af en daarmee het voedselaanbod. Het openbare groen dat aanwezig is, wordt vaak intensief onderhouden: 'onkruiden' kunnen niet doorgroeien en zaad zetten. Ook particulier groen is vaak soortenarm: het gazon wordt zeer regelmatig gemaaid. Het gevolg is dat de biodiversiteit zeer gering is. Dankzij de opmars van ecologisch beheer, sinds het einde van de vorige eeuw – denk aan minder gebruik van insecticiden – gaat het een stuk beter met de wilde bijen in de stad.

Naar meer bijen in de stad

De belangrijkste bestuivende insecten behoren tot de bijen, de zweefvliegen en de vlinders. Wat betreft Nederland zijn er circa 360 soorten bijen bekend. Slechts één hiervan is de bekende honingbij. De overige bijensoorten beschouwen we wel als 'wilde' bijen, omdat zij niet door de mens verzorgd worden. De opvallendste wilde bijen zijn de hommels met hun forse postuur, dichte beharing en hun vliegactiviteit ook bij koud weer. De overige wilde bijen worden 'solitaire bijen' genoemd. Ze zijn zeer divers in levenswijze en het blijken zeer efficiënte bestuivers te zijn. Wat wilde planten betreft is maar een

klein deel van de soorten afhankelijk van de bestuiving door honingbijen. Verstedelijking heeft een negatief effect op de samenstelling en grootte van bijenpopulaties ten opzichte van meer natuurlijke gebieden. Toch kan het stedelijk gebied fungeren als leefgebied voor wilde bijen. In vergelijking met het boerenland is het stedelijk gebied zelfs relatief rijk aan soorten. Bloemenrijkdom en -diversiteit zijn de belangrijkste factoren die het voorkomen van wilde bijen in de stad verklaren.

Honingbijen in de stad

Het houden van honingbijen in de stad bestaat al langere tijd. Een mooi voorbeeld is Parijs, een stad die hard op weg is de grootste bijenstad ter wereld te worden. De bijenkasten bevinden zich op de daken, op balkons en in de parken. De Parijse bijen zorgen voor honing waarin zich maar liefst 250 verschillende soorten pollen bevinden. Die van het platteland bevat er heel wat minder. De oorzaken van dit succes zijn: het verbod op het gebruik van pesticiden in Parijs, de hogere temperatuur in de stad en de enorme diversiteit aan bloemen.

Wat kunnen we doen om de bijen, inclusief de wilde bijen, in de stad te stimuleren?

Er zijn tal van mogelijkheden:

- zorg voor een voldoende en gevarieerd nectar- en pollenaanbod
- zorg voor bloeiende planten van het vroege voorjaar tot in de herfst
- bevorder het gebruik van geveltuinten, bloembakken, en dergelijke
- maak ruige hoekjes waar planten hun gang mogen gaan
- laat dode plantenresten als nestgelegenheid staan/licgen
- zorg voor bloemrijke bermen met aangepast maaibeheer
- zorg voor open, zanderige plekken als nestgelegenheid voor bepaalde solitaire bijen
- gebruik geen pesticiden, azijn, bleekwater en dergelijke
- stimuleer groene daken, bijvoorbeeld begroeid met vetkruidsoorten
- plaats bijenhôtels
- maak groene, bloemrijke linten door de stad als verbindingen tussen parken en andere groene omgevingen
- leg minder tegels in de tuinen.

Drachtplanten onder de stadsplanten

Tussen de echte urbane soorten komen we maar een klein aantal waar-

devolle drachtplanten tegen: muurbloem, grijze mosterd en de vlinderstruik. De laatstgenoemde is vooral aantrekkelijk voor hommels en vlinders. Met stadsminnende soorten is het iets beter gesteld. Planten als citroengele honingklaver, stinkende gouwe, wilde marjolein, grote zandkool en witte honingklaver zijn waardevolle drachtplanten.

In de groep van planten die we regelmatig overal in Nederland tegen kunnen komen zit een flink aantal met een combinatie van een hoge nectarwaarde en een hoge pollenwaarde. Of deze hoge waarden ook van belang zijn voor andere insecten dan honingbijen is niet altijd even duidelijk. Voorbeelden hiervan zijn akkerdistel, herik, gele en zwarte mosterd, witte klaver, grote kattenstaart en paardenbloem. Vooral de laatstgenoemde is overal in de stad aanwezig.

Doordat ze zo vroeg bloeien zijn verwilderende krokussoorten belangrijke drachtplanten. Wat het bloeitijdstip betreft is klimop heel nuttig. In de herfst, als de meeste planten uitgebloeid zijn, kunnen met klimop begroeide muren en

daken in hun geheel gonzen van de insecten. Veel voorkomende 'onkruiden' als zevenblad, klein streepzaad, zwarte mosterd, herik, paardenbloem, Jacobskruiskruid, hondsdrif, scherpe boterbloem, kruipende boterbloem, gewone berenklauw, fluitenkruid, stinkende gouwe en gewone rolklaver blijken door veel – tussen de 10 en 25 – verschillende soorten wilde bijen te worden bezocht. Dit zijn allemaal soorten planten die je vaak tegenkomt in de stad. 'Laat honderd bloemen bloeien' zou het motto kunnen zijn. Honderd verschillende soorten wel te verstaan. Duidend zou ook wel mogen. ●

Literatuur

- Denters, T., 1998. De flora van het Urbaan district. *Gorteria* 24: 65 – 76.
- Denters, T., 2004. *Stadsplanten*. Veldgids voor de stad. Fontaine Uitgevers, 's-Gravenland.
- Werkgroep Stadsplanten Breda, 2013. *Stadsplanten van Breda*. Eigen uitgave. Breda.
- Reumer, J.W.F., 2000. *Stadsecologie; de stedelijke omgeving als ecosysteem*. *Stadsecologische Reeks* nr. 3. Natuurmuseum Rotterdam.

Grote kattenstaart langs water

